

Filòsof

Daniel Innerarity

L'espai públic de la ciutat

La ciutat ha estat, històricament, interpretada com a un entorn marcat per la diversitat i l'heterogeneïtat social i cultural, a la vegada que caracteritzada per determinats valors que conflueixen en la idea de ciutadania. L'existència d'un espai públic és un dels principals trets definidors de la ciutat, que es vincula també amb una especificitat espacial concreta que propicia la interrelació social, encara que sense que l'individu vegi compromesa la seva autoafirmació, llibertat i dret a l'anonimat. A diferència del que passa en d'altres medis socials on perviuen relacions fundades en la pertinença a un mateix grup, com en el món rural, la ciutat és el domini de l'estrany, fet que la dota d'una identitat i unes característiques inherents a la mateixa condició de ciutat.

La idea d'espai públic està estretament vinculada amb la realitat de la ciutat, amb els valors de la ciutadania i amb l'horitzó de la civilització. Que la ciutat sigui el lloc per excel·lència d'afirmació de l'espai públic és una convicció que corrobora la història del pensament polític –la invenció de l'àgora democràtica, la figura de les ciutats estat o la formació de la burgesia en les principals ciutats europees, fets que han posat de manifest, entre altres, Max Weber, Fernand Braudel, Claude Lefort i John Pocock–, però també és quelcom que es revela en el nostre vocabulari polític, que tendeix a confondre's amb tot allò que concerneix la ciutat. En grec, *públic* vol dir, d'entrada, exposat a la mirada de la comunitat, al seu

judici i aprovació. L'espai públic és l'espai cívic del bé comú en contraposició amb l'espai privat dels interessos particulars. En llatí, el terme *civis* ha sorgit directament de *civitas*. La densitat d'aquest camp semàntic permet assegurar que la reflexió al voltant de la ciutat és un instrument molt apropiat per examinar les conquestes, els drames i les possibilitats de la vida comuna. És lògic que esdevingui una font metafòrica dels conceptes principals del pensament social i polític.

A la ciutat es fa visible el pacte implícit que funda la ciutadania. Les ciutats i els seus llocs públics expressen molt bé la imatge que les societats tenen de si mateixes. La ciutat és una particular posada en escena de les societats. En la manera de saludar-se, en els itineraris que fem, en les relacions de veïnatge o en la manera d'urbanitzar aquest espai és possible trobar un resum eloqüent de la nostra manera d'entendre'ns. La vida política està unida a formes d'espacialitat. Hi ha una correspondència estructural entre la disposició física de les coses en l'ordre espacial i les pràctiques polítiques que s'hi associen, entre l'espai físic i l'espai cívic. En una època en què els condicionants materials han perdut el seu vell presti-

**La ciutat és una particular
posada en escena de les
societats.**

tigi determinista, és freqüent pensar que el debat públic es constitueix únicament per la paraula i les accions, alhora que es menysté la importància de l'espai físic, concret i material en el qual tenen lloc. Així com les paraules i les accions generen un espai públic, també l'espai genera determinades formes de la política. L'ambient urbà no només reflecteix l'ordre social sinó que, de fet, constitueix una gran part de l'existència social i cultural. La societat és tant constituïda com representada per les construccions i els espais que crea.

Les ciutats que, per la seva forma i per l'estil de vida que van promoure, van ser elements catalitzadors de la modernització social, estan sotmeses des de fa temps a una sèrie de processos que posen en qüestió la seva capacitat de promoure la ciutadania. El gran interrogant que plantegen aquestes transformacions té a veure amb la manera de pensar la urbanitat sota les condicions de la globalització i amb la qüestió de fins a quin punt avui dia es pot materialitzar en els nous espais aquella relació entre ciutat i civilització de la qual procedeixen el nostre concepte i les pràctiques de la ciutadania.

Els sociòlegs han definit sempre la ciutat com un espai per als estranys, l'àmbit més apropiat per desenvolupar una cultura de la diferència. Des de Simmel i Bahrtd fins a Sennett, la ciutat es concep com el lloc on han pogut conuiuere diferents maneres de viure, cultures i concepcions del món, alhora que han portat a terme l'intercanvi més productiu que coneixem. Les ciutats són els llocs privilegiats d'aquesta barreja que produeix el desplaçament dels homes i els exposa a la combinació i la novetat. En la polifonia de la ciutat els éssers humans hem adquirit l'experiència de la diversitat que tenim ara. A Descartes li agradava el soroll i la confusió d'Amsterdam, la gran ciutat de la immigració, on no sembla una casualitat que Spinoza i Locke hagin escrit les primeres teories modernes de la democràcia.

En la polifonia de la ciutat els éssers humans hem adquirit l'experiència de la diversitat que tenim ara.

En què consisteix aquesta estranyesa dels habitants de la ciutat i per què s'hi produeix aquesta heterogeneïtat tan acusada? D'entrada és quelcom que està en funció de la seva disposició espacial. L'Escola de Chicago va establir, en les primeries del segle xx, tres característiques distintives de la ciutat que ja s'han convertit en un lloc comú: *heterogeneïtat, espessor i grandària considerable*. A la ciutat tots els elements –habitants, edificis i funcions– estan molt a prop, «condemnats», per dir-ho d'alguna manera, a la tolerància recíproca. Aquesta obligació, amb el pas dels segles, ens ha portat al conjunt de regles que admirem com a cultura històrica de la ciutat. Les dimensions de la població, la densitat dels edificis i la barreja dels grups i les funcions socials, la juxtaposició inabastable de pobres i rics, joves i vells, nadius i forans, la composició intergeneracional, tot això fa de la ciutat un lloc de comunicació, de divisió del treball, d'experiència de la diferència, de conflicte i d'innovació davant allò que Marx qualificava d'«idiotesa de la vida del camp». Aquesta heterogeneïtat té molt a veure amb el fet que a la ciutat, l'espai comú, el veïnatge, no està constituït intencionadament, sinó que és el resultat atzarós de l'elecció de moltes persones. Els veïns no tenen una herència cultural comuna, ni normes o valors compartits (o si els tenen no és pel fet que siguin veïns). Tampoc no tenen unes obligacions i drets especials com a veïns. Per això, en la ciutat hom es sorprèn quan es troba amb algú conegut, a l'inrevés del que succeeix als pobles, on allò més normal és conèixer-se. En un po-

ble, hom es gira quan es creua amb un estrany. El que és sorprenent en un lloc és el que és habitual en l'altre. Per això, hom es sorprèn quan troba molts coneguts en la ciutat i té la impressió de viure en el camp. «Això sembla un poble», diem aleshores. El prototip de ciutadà és l'estrany, l'estranger; la ciutat és un conjunt de desconeguts, l'espai on la trobada amb estranys es converteix en rutina, on la proximitat física coexisteix amb la distància social.

Des d'aquesta perspectiva s'entén per què la ciutat ha estat sempre una promesa utòpica d'emancipació econòmica i política, l'espai propi de les llibertats cíviques: des del punt de vista de la civilització era un lloc d'emancipació davant l'amenaça de la naturalesa; des del punt de vista polític era un espai d'autogovern; des del punt de vista social era, malgrat totes les tensions i conflictes, un lloc d'integració; i des del punt de vista cultural possibilitava que l'individu s'alliberés de les coaccions del clan familiar i dels controls socials de les comunitats locals. Per això les ciutats es van convertir en el centre de la innovació i van assumir el protagonisme cultural i polític en els processos de modernització. La cultura urbana que es va anar formant amb el sorgiment de les ciutats és una barreja específica d'estructures socials, polítiques i econòmiques. S'hi va prefigu-

La ciutat era el lloc en què hom s'alliberava del veïnatge i de les formes de control social.

rar, amb totes les seves grandeses i misèries, la societat burgesa, l'ideal de ciutadania, una llibertat a la qual s'aspira contra la dependència natural, la tirania de la tribu, les limitacions de la vida rural, el control del veïnatge o l'estretor de la supervivència. Es pot existir sense la trama de la família i del veïnatge. Aquest guany d'autonomia modifica d'una manera decisiva les formes d'integració social. La ciutat era el lloc en què hom s'alliberava del veïnatge i de les formes de control social.

El creixement de les ciutats va fer possible sistemes de sociabilitat independents del control directe propi de la vida rural. Les ciutats són llocs on els estranys es troben d'una manera regular, on poden conviure aquells que no es coneixen, de manera que es produeixi una comunitat dels estranys. «La ciutat és l'instrument de la vida impersonal, el motlle en el qual esdevé vàlida com a experiència social la diversitat i complexitat de persones, interessos i gustos» (Sennett, 1996: 738). La ciutat ens protegeix

d'una idea massa selectiva del nosaltres i tendeix a desbordar les delimitacions identitàries.

El document que millor explica les conseqüències culturals de la vida de la ciutat tal vegada és el cèlebre escrit de Simmel del 1903 «Die Gross-Städte und das Geistesleben», elaborat tenint en compte el Berlín de l'època. El que interessava a Simmel eren els efectes que la gran ciutat podia exercir en la mentalitat i el comportament dels seus habitants. La gran ciutat era per a ell l'espai de la modernitat. A diferència del to pessimista de bona part dels contemporanis, Simmel dirigeix una mirada més aviat elogiosa cap a la gran ciutat moderna. Doncs bé, el primer que percep és que els encontres en una gran ciutat són més aviat impersonals i la comunicació funcional. A diferència del poble, on tots es coneixen entre ells i en totes les seves dimensions, els habitants de la ciutat es relacionen en la parcialitat de les seves funcions. Els diferents cercles de relació no se superposen: no coincideixen el cercle dels clients amb el dels amics, ni el dels veïns amb el dels companys de feina. Les funcions structuren i limiten les relacions socials. Hom desconeix a quins altres cercles pertany aquell amb qui s'està relacionant. No sabem on viu el cambrer, ni quines són les aficions del company de feina, ni on treballa el veí. A diferència dels habitants del camp o la petita ciutat, els contactes en la ciutat solen ser segmentaris i estar limitats a l'àmbit de què es tracti. Precisament per això les relacions socials entre els habitants de la ciutat li semblen a Simmel especialment apropiades per a la integració dels forans. Com que les relacions estan limitades i són impersonals, no exigeixen conèixer tota la persona. L'acceptació personal no és un pressupost per a l'establiment d'una relació funcional. No es ven als amics ni cal compartir els valors dels nostres veïns per ser-ho. Per això es pot establir una relació amb moltes més persones que si s'hagués d'acceptar els altres en tots els aspectes de la seva personalitat. I aquesta és la raó per la qual la gran ciutat constitueix un espai social per a les diferències acceptades, on els desconeguts i estranys es mouen amb més facilitat que en els cercles socials tancats de les poblacions petites.

Un altre dels clàssics de la sociologia urbana, Hans-Paul Bahrdt (1996; 1998), va establir que allò que era propi de la gran ciutat era la polaritat d'allò públic i d'allò privat, davant la indistinció d'ambdós espais que ca-

racteritza la vida rural. Les unitats petites, que afavoreixen la comunicació i la confiança en què s'estabilitza la identitat, també impliquen control que limita el desenvolupament individual. La urbanitat, altrament, promet precisament l'emancipació davant els controls socials. L'absència d'un sistema social que predetermini les relacions dels individus és un pressupost necessari perquè es puguin afirmar en la seva individualitat. La ciutat és l'espai en què hom es pot trobar amb gent sense que això porti necessàriament a abolir les fronteres de la intimitat. Hi ha una relació entre el desig d'enfortir l'esfera de la intimitat i les exigències d'un medi social més heterogeni. Poder mantenir-se anònim és condició de llibertat individual. L'anonimat de les grans ciutats obre la possibilitat al subjecte de poder començar la vida de nou, perquè ningú no coneix ningú completament i tampoc ningú no està obligat absolutament pel seu passat. Fent abstracció de la pròpia biografia, es pot reconstruir la identitat i cadascú pot decidir per si mateix quin aspecte de la seva pròpia personalitat desvetlla o oculta als altres (Goffman, 1973). En aquest sentit es pot afirmar que gràcies a la urbanització, gràcies a aquella configuració d'espais públics urbans, sorgeix per als individus una verdadera vida privada.

La llibertat individual no és solament possibilitada d'una manera negativa per l'absència del control propi de les petites comunitats, sinó que també ho és en la mesura que el mercat inaugura possibilitats per al desplegament d'una forma de vida individualitzada. Una connexió d'aquest tipus havia estat establerta per Max Weber entre el mercat, contraposat a l'economia tancada de l'autosuficiència, i la ciutadania com a associació voluntària dels individus que s'emancipen de la seva pertinença a senyors, comunitats o clans, i es doten d'autogovern. Simmel posa en relació aquesta forma de vida amb l'economia que funciona en la gran ciutat, que és una economia de mercat en què totes les diferències qualitatives es redueixen a un valor quantitatiu i la producció és per al mercat, o sigui, per a un consumidor qualsevol. El caràcter que Simmel assigna a la gran ciutat (indiferència, distància davant els conciutadans) només se'l pot permetre qui no estigui en relació personal amb ells. La integració en el mercat de treball és condició per a la independència econòmica. Qui ho ha aconseguit ja no ha d'estar fortament integrat en la xarxa informal de relacions de parentesc, veïnatge i amistat per sobreviure.

Què té a veure el principi d'heterogeneïtat cívica amb l'economia de mercat? Doncs que en el mercat, com a la gran ciutat, els contactes són selectius i estableixen una relació entre aquells que en principi no es coneixen ni necessiten conèixer-se més. No cal ser amic del venedor per comprar-li els seus productes ni confraternitzar gaire amb els veïns. El mercat de la ciutat és un cas característic d'allò que Bahrtd denominava «integració incompleta» (1998: 86), que possibilita els contactes entre desconeguts, que posa en relació els estranys i no exigeix suprimir aquella estranyesa. Això és perquè en cada interacció només intervé un aspecte de la personalitat. A diferència de les relacions «totals» de la vida rural (hom es troba amb el seu veí, el mateix veí, en diferents funcions: com a client, familiar, company de feina i d'oci), les relacions en la gran ciutat són funcionals i segmentàries. La majoria de les relacions s'estableixen en virtut d'una única funció: com a client però no com a amic, com a familiar amb qui és preferible no fer negocis en comú... Aquí es conté el principi de separació de les esferes socials, central en els processos de modernització.

A diferència de les relacions «totals» de la vida rural, les relacions en la gran ciutat són funcionals i segmentàries.

L'espai públic de la ciutat, que possibilita la individualització i no suprimeix l'heterogeneïtat, ofereix el panorama d'una inusitada varietat, sobretot quan se'l compara amb altres formes de vida. Simmel comença la seva sociologia de la ciutat precisament amb una descripció de les impressions sensibles que deixa la gran ciutat sobre l'espectador: «[...]l'amuntegament continu d'imatges canviants, la rapidesa amb què hom es distància del que acaba de veure, el caràcter inesperat de les impressions que se'ns imposen» (1993: 192). La ciutat està descrita com un espai on ens assalten una gran quantitat d'impressions curtes, intenses, canviants i diverses, encara més com més gran és el nombre i la densitat dels habitants. Una gran ciutat és un espai on hi ha una gran quantitat d'impressions que només es poden suportar gràcies a la distància, una actitud que és fonamental entendre per fer-se càrrec d'en què consisteix la cultura urbana, que suposa la capacitat de viure amb més éssers humans dels que hom coneix personalment.

La individualització de les formes de vida i les possibilitats que ofereix el consum condueixen a una heterogeneïtat creixent. A la ciutat es des-

pleguen amb el mateix dret les formes de vida més contradictòries, fins a l'extravagància i l'exotisme. Ara bé, de la mateixa manera que per suportar l'exuberància d'impressions sensibles cal pujar el llindar d'afectació, l'heterogeneïtat social formalitza en nosaltres aquesta distància o relativa indiferència que és a l'origen de la urbanitat i que constitueix per a Simmel «un preservatiu de la vida espiritual davant la violència de la gran ciutat» (1993: 193). Hom es trencaria interiorment si reaccionés davant els nombrosos contactes que es tenen a la gran ciutat com ho faria en un espai més petit on tots ens coneixem. La majoria de les normes de la gran ciutat serveixen per al manteniment de la distància: no haver de saludar, no ficar-se en una conversa, no haver de parar massa atenció, són coses

La majoria de les normes de la gran ciutat serveixen per al manteniment de la distància.

que fan suportable la proximitat espacial. Imaginem-nos com és de molest i fins i tot ridícul el comportament envers. La funció d'aquestes regles consisteix a controlar les relacions no desitjades, a protegir la privacitat pròpia i aliena. Goffman va denominar «desatenció educada» aquella mena de ritual informal que organitza les interaccions difuses de l'espai públic (1973) i que converteix la ciutat, segons la definició de Montesquieu, en un lloc de relativa i generalitzada indiferència.

Les millors reflexions al voltant de la naturalesa de la gran ciutat han hagut de fer front al mite de la proximitat que considerava el mal com a alienació, impersonalitat, fredor i s'incapacitava per entendre els avantatges alliberadors i culturals de la convivència amb estranys. Una de les grans aportacions de Simmel va ser precisament mostrar que el que la crítica conservadora entenia com a anonimat, alienació, desinterès i decadència era un pressupòsit per al desenvolupament individual: el que va denominar *Blassierheit*, una actitud de desinterès, indiferència, insensibilitat dels sentits davant l'estimulació contínua que exerceix sobre ells i els seus habitants. Es tractaria d'una mena de reserva o indolència que no s'afecta ni es commou, que fins i tot pot arribar a una «lleugera aversió» (Simmel, 1993: 197). Podríem denominar aquesta actitud «liberalitat», que Stendhal va entendre com la capacitat de no enfadar-se per les manies dels altres. Bahrtdt designava aquesta manera de procedir com una «tolerància resignada», que respecta la individualitat de l'altre també

quan no hi ha cap esperança d'entendre'l (1998: 164). La tolerància urbana deixa que cadascú sigui feliç a la seva manera, sense recriminar la seva manera estranya de comportar-se, i suposa que fins en la conducta més rara hi ha d'haver alguna cosa que la faci comprensible o, quan aquesta suposició sigui molt difícil, decreta allò de «hi ha gent per a tot». La liberalitat ciutadana implica que no s'ha d'adoctrinar els altres ni obligar-los que s'adaptin; poden ser els altres sense problemes. Si alguna cosa defineix la urbanitat és precisament aquesta capacitat de relacionar-se amb estranys sense sentir la necessitat de retreure'ls aquesta estranyesa o de suprimir-la. Ara s'entendrà per què aquest àmbit d'indiferència afavoreix la integració d'estranyes.

Al mateix temps, la ciutat crea un espai per a la diferenciació dels estils de vida, que al seu torn és condició de la força innovadora de la seva cultura. La distància que es cultiva en la vida urbana és quelcom que serveix no solament per protegir-se: també es pressuposa per al desenvolupament de la personalitat, ja que garanteix una cultura productiva de la diferència. Pot ser que aquesta sigui una de les millors definicions de la cultura: la possibilitat que els homes actuïn junts sense la compulsió de ser idèntics (Sennett, 1996: 563). I pot ser que sigui aquesta diferència consentida el que explica la força transformadora de la ciutat europea, aquest lloc en què va sorgir la burgesia, la societat civil, la comunitat de ciutadans.

Bibliografia

- BAHRDT, Hans-Paul (1996). *Himmlische Planungsfehler. Essays zu Kultur und Gesellschaft*. Munic: Beck.
- BAHRDT, Hans-Paul (1998). *Die moderne Stadt: Soziologische Überlegungen zum Städtebau*. Opladen: Leske+Budrich.
- GOFFMAN, Erwing (1973). *La mise en scène de la vie quotidienne*. París: Minuit.
- SENNETT, Richard (1996). *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life*. Londres: Faber&Faber.
- SIMMEL, Georg (1993). «Die Gross-Städte und das Geistesleben», a *Das Individuum und die Freiheit*. Frankfurt: Fischer, p. 192-204.